

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์คติธรรมจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา อำเภอมืองบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อให้ทราบการบำเพ็ญกุศลศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนา การบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา และคติธรรมจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา เพื่อให้เป็นแบบอย่างแนวทางการปฏิบัติที่ดีและถูกต้องตามประเพณี สามารถสรุปผลการวิจัย และมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ๓ ข้อได้ ดังนี้

๑. การบำเพ็ญกุศลศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือ การบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศส่วนบุญ ไปให้ผู้วายชนม์ เป็นสิ่งที่ชาวพุทธได้ถือปฏิบัติกันมายาวนาน โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดงานศพ เช่น เพื่อเป็นการรวมญาติ ประกาศเกียรติคุณ (ของผู้วายชนม์) คำจูนพระพุทธศาสนา สร้างบารมีให้กับตนเอง ตอบแทนผู้มีพระคุณ อุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ผู้ตาย ส่วนขั้นตอนการเตรียมการก่อนมีพิธีบำเพ็ญกุศลนั้น เมื่อมีบุคคลในครอบครัวล้มหายตายจากไปญาติ ๆ ก็จะต้องแจ้งส่วนราชการที่เกี่ยวข้องภายในระยะเวลาที่กำหนดก่อนเพื่อขอรับใบมรณบัตรและใบรับรองแพทย์ (กรณีแพทย์ชันสูตรศพ) จากนั้นจึงค่อยนำศพไปทำพิธีอาบน้ำศพ รดน้ำศพ บรรจุศพลงในหีบโลง เป็นต้น เมื่อดำเนินการเสร็จแล้วจึงไปติดกับวัดใกล้บ้านที่จะไปตั้งศพบำเพ็ญกุศลหรือจะตั้งศพประกอบพิธีบำเพ็ญกุศลที่บ้านก็ได้ตามประเพณีนิยมต่อไป

ในสมัยพุทธกาลมีวิธีการจัดการเกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศลศพ โดยจะใช้วิธีการต่าง ๆ หลายวิธีด้วยกัน คือ การนำศพไปทิ้งในป่าหรือในป่าช้าผิบบ การนำศพไปฝังดิน การนำศพไปเผา การนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไวบูชา การนำศพไปลอยทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ การจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญมีอยู่ในสมัยพุทธกาลตัวอย่าง เช่นการจัดพิธีพระบรมศพของพุทธบิดา การจัดพิธีศพพระสารีบุตร การจัดพิธีศพของพระโมคคัลลานะ การจัดพิธีศพพระอัญญาโกณฑัญญะ การจัดพิธีศพของพระอานนท การจัดพิธีศพพระพาหิยะ การจัดพิธีศพพระนาลกะเถระ การเผาศพมารดาของสังกิจจะสามเณร

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย ในสมัยพุทธกาล การจัดงานการบำเพ็ญกุศลศพเป็นเรื่องที่น่ามาซึ่งความเศร้าโศกสำหรับคนทั่วไป ในสมัยพุทธกาล มีวิธีการจัดการเกี่ยวกับศพ โดยจะใช้วิธีการต่าง ๆ หลายวิธีด้วยกัน คือ นำศพไปทิ้งในป่าหรือในป่าช้าผิบบ ดังกรณีบุตรของนางกิสาโคตรมีตาย นางจึงทิ้งศพของบุตรไว้ในป่าช้า นำศพไปฝังดิน กรณีของนางวิสาขาอุบาสิกาของนางวิสาขา

ได้ตั้งหลานสาวชื่อนางสุทนต์ให้ดูแลภิกษุสงฆ์ในเรือนแทนตนเอง ภายหลังเธอได้สิ้นชีวิต นางวิสาขาก็ให้นำร่างของเธอไปฝังดิน นำศพไปไว้ที่ป่าช้าแล้วให้ค่างสับหรือทำหน้าที่ในการเผา เช่น กรณีของสังกัจจะสามเณร นำศพไปเผาแล้วนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชา เช่น กรณีการจัดการพระศพของพระเจ้า สุทโธทนะ กรณีของพาหิยะ ทารุจิริยะผู้บรรลอรหันตขณะเป็นฆราวาส แล้วถูกวัววิดเสียชีวิต พระพุทธองค์มีรับสั่งให้เผาแล้วเอากระดูกมาก่อเจดีย์ไว้ให้คนเคารพบูชา การนำศพไปลอยทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ เช่น แม่น้ำคงคา วิธีการนี้เป็นแนวคิดที่เกิดมาจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ประเพณีเกี่ยวกับการจัดพิธีพระบรมศพของพระพุทธเจ้าและบุคคลสำคัญ ลักษณะของพิธีการจัดการศพได้คือ ในกรณีที่มีการมรณะหรือการเสียชีวิตลงของบุคคลผู้มีความสำคัญที่บ้านเมืองจะมีขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมที่ปราณีตและมีความสำคัญมากกว่าบุคคลทั่วไป

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า วิธีการปฏิบัติต่อพระศพหรือศพที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นการปฏิบัติที่มีความเชื่อของแต่ละพื้นที่เป็นสำคัญในการนำไปปฏิบัติ และดูเหมือนว่าการปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระมหากษัตริย์นั้นจะมีพิธีกรรมที่สลับซับซ้อนตามอิทธิพลที่ได้รับจากพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ โดยนิยมนำผ้าขาวมาพันรอบตัวศพหรือพระศวก่อนนำแห่รอบเมืองแล้วจึงนำไปยังเชิงตะกอน พิธีกรรมดังกล่าวจึงเป็นพิธีกรรมสำคัญที่ถูกนำเข้ามาในประเทศไทยพร้อมกับพระพุทธศาสนามาแต่โบราณกาล

จะเห็นได้ว่า ในสมัยพุทธกาลจะจัดพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายเฉพาะบุคคลสำคัญ เช่น พระพุทธเจ้า พระพุทธบิดา และพระพุทธสาวกบางองค์เท่านั้น ส่วนบุคคลทั่วไปจะไม่เน้นพิธีกรรมเกี่ยวกับการตาย จะจัดการกับศพอย่างเรียบง่ายโดยการเผา การฝังการทิ้งศพให้เป็นอาหารของสัตว์และการจัดการเกี่ยวกับศพก็จะทำทันทีหลังจากที่ตายแล้ว

๒ การบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันตา เมื่อนำมาคิดพิจารณาให้รอบคอบ ก็เห็นว่า มีคตินิยมคำสอนที่ได้อุดมแทรกไว้ในพิธีกรรมนั้น เพื่อให้เกิดแนวคิด คติเตือนใจและแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักคุณธรรม จริยธรรม ที่สอดคล้องกับความจริงของชีวิตในแง่มุมของสังขธรรม คือ ทำของที่ไม่มีความหมาย หรือทำของที่มีคุณค่าน้อยให้มีคุณค่ามาก ซึ่งมีคตินิยมจากประเพณีการจัดงานบำเพ็ญกุศลศพ ในปัจจุบันประเพณีการจัดงานศพของพุทธศาสนิกชนชาวไทยเปลี่ยนไปจากเดิมมาก และแต่ละท้องถิ่นก็จัดงานบำเพ็ญกุศลศพแตกต่างกันไปตามความนิยมและตามฐานะของเจ้าภาพ อย่างกรณีการจัดงานศพของชุมชนตำบลกลันตาก็เช่นเดียวกัน ก็มีประเพณีพิธีกรรม ขอบปฏิบัติและความเชื่อในประเพณีการจัดงานบำเพ็ญกุศลศพ ดังนี้คือ

มีข้อปฏิบัติเมื่อมีคนป่วยใกล้ตาย ก็จะมีลูกหลานมาดูแลปฏิบัติเฝ้าไข้ ให้กำลังใจคนป่วยใกล้ตาย มีการให้สติ นิมนตพระมาโปรดเป็นการบอกทางแก่คนป่วยใกล้ตาย มีประเพณีการปฏิบัติต่อศพเมื่อตายลงก็มีการปฏิบัติต่อศพ เช่นการแจ้งเรื่องการตาย การเตรียมสถานที่จัดงานศพ การจัดพิธีตั้งศพบำเพ็ญกุศล การปฏิบัติในการสวดศพ ก็จะมีพิธีการสวดมาติกา บังสุกุล การสวดพระ อภิธรรม การปฏิบัติในการเผาศพ การสวดพระพุทธรูป เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย การบวชหน้าศพและการจุณศพ คือลูกหลานของผู้ตายบวชเป็นเณรหรือพระในวันเผาเรียกว่า บวชหน้าไฟหรือบวชหน้าศพ เป็นการบวชเพื่อจุณศพ และอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย

ประเพณีการปฏิบัติในการเผาศพ ในปัจจุบันของชุมชนตำบลกลันตา มีพิธีเผาจริงอย่างเดียว เมื่อถึงกำหนดประชุมเพลิงหรือเผาศพจริง สัปเหร่อจะยกศพลงจากจิตกาธานหรือเชิงตะกอนแล้ว

เปิดฝาหีบให้เจ้าภาพดูศพเป็นครั้งสุดท้าย แล้วก็ใช้น้ำมะพร้าวรดลงที่ศพ ทั้งนี้เนื่องจากเชื่อถือนัน มาแต่โบราณว่าน้ำมะพร้าวเป็นน้ำบริสุทธิ์ ผู้ที่ไปเผาศพก็มักจะช่วยกันนำพคนละคุ่นสองคุ่นไปเผา เหมือนอย่างที่ทำกันอยู่ในชนบทเป็นสวนมาก ต่อมาภายหลังจึงใช้รูป ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม และ ดอกไม้จันทน์ ๑ ข่อ วางไว้ที่เชิงตะกอนใต้ศพเวลาเผา พระสงฆ์ ๔ รูป สวดพระอภิธรรมเรียกว่าสวด อภิธรรมหน้าไฟ เวลาจุดไฟเผาศพมีความเชื่อถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาว่า ห้ามมิให้ตอไฟกัน

ประเพณีการเก็บอัฐิและทำบุญอุทิศให้แก่มรณตาย เมื่อทำพิธีเผาศพแล้ว เจ้าภาพจะทำการเก็บ อัฐิในวันที่เผาศพเลยทีเดียว เว้นแต่เจ้าภาพ แต่ถ้ามหากรรมเก็บอัฐิไม่ทันเพราะมีดหรือดึกไป ก็จะไปทำ การเก็บอัฐิในวันรุ่งขึ้น แล้วจึงนำอัฐิมาตั้งบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้มรณตายต่อไป ซึ่งมีประเพณี พิธีกรรม คือ ประเพณีการแปรรูป ประเพณีการตั้งอัฐิบำเพ็ญกุศล ประเพณีการทำบุญอุทิศให้ ประเพณีการ บรรจุอัฐิไปตามตามลำดับ จนเสร็จพิธี

๓ คติธรรมจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา จากการวิจัยคติธรรม จากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา กล่าวได้ดังนี้

คติธรรมจากข้อปฏิบัติเมื่อมีคนป่วยใกล้ตาย คือ ความกตัญญูกตเวที ทำให้ลูกหลานได้มา ดูแลปรนนิบัติรับใช้ ให้กำลังใจแก่คนป่วย และคติธรรมเตือนใจรู้เท่าทันในชั้น ๕ มีสติไม่หลงตาย

คติธรรมจากประเพณีการปฏิบัติต่อศพ คือคติธรรมในการทำพิธีอาบน้ำศพ รดน้ำศพ การมัด ตราสังข์ แต่งตัวให้ศพ การนำเงินใส่ปากศพ เคาะโลงรับศีล การทำบุญอุทิศให้แก่มรณตาย เพราะเชื่อว่า บุญกุศลที่ลูกหลานอุทิศให้ ทำให้มรณตายได้ไปเกิดในโลกหน้าที่ดี เป็นการตอบแทนบุญคุณท่านอีกด้วย

คติธรรมจากประเพณีการปฏิบัติในการสวดศพ คือ คติธรรมความเชื่อในการเกิดใหม่ในโลก หน้าที่ และคติธรรมความกตัญญูกตเวทีตอบแทนบุญคุณท่านเหมือนที่พระพุทธเจ้าได้แสดงพระอภิธรรม โปรตรมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์

คติธรรมจากประเพณีการบวชหน้าศพและการจุณศพ คือคติธรรมความกตัญญูและความไม่ ประมาทในชีวิต สักวันหนึ่งเราก็ต้องตายจากโลกนี้เช่นเดียวกัน หนีความจริงไม่พ้นทุกคนเกิดมา แล วก็ต้องตายด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีใครหลีกเลี่ยงไปได้ เพราะเป็นสัจธรรมของชีวิต

คติธรรมจากประเพณีการปฏิบัติในการเผาศพ มีคติธรรมคือความไม่ประมาท เป็นเครื่อง เตือนจิตสะกิดใจ ให้ชวนช่วยบำเพ็ญบุญกุศลเอาไว้ ไม่วา ทาน ศีล ภาวนา ตลอดถึงเห็นกฎความ จริงของชีวิต คืออนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นี่คือนิรันดร์ของชีวิต

คติธรรมจากประเพณีการเก็บอัฐิและทำบุญอุทิศให้แก่มรณตาย คือคติธรรมเรื่องชั้น ๕ และ อริยทรัพย์ เป็นการสอนคนเห็นว่า ร่างกายนี้ประกอบด้วยธาตุ ๔ หรือ มาจากธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ เป็นธาตุเล็กในธาตุใหญ่ ในวาระสุดท้าย ก็ไหล คืนไปรวมอยู่กับธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่าเป็นการคืนสู่ธรรมชาติดั้งเดิมคือการคืนสู่ธาตุไฟ ด้วยการเผา คืน สู่ธาตุดิน ด้วยการฝัง คืนสู่ธาตุน้ำด้วยอังคาร และเถาถานที่เหลือไปลอยน้ำ สวนธาตุลม ก็ลอยอยู่ ทั่วไปในที่ว่างอยู่แล้ว เมื่อพิจารณาได้ดังนี้ มนุษย์ก็ไมควรลืมนั่น ไม่เหยอหยิ่งถือตนว่าใหญ่โตเหนือสิ่ง อื่นใดกว่าสิ่งอื่น แม้แต่ทรัพย์สมบัติที่แสวงหาไว้ก็ไม่สามารถติดตามตนเองไปได้ เห็นจะมีแต่อริยทรัพย์ หรือทรัพย์ภายในและบุญกุศลคุณงามความดีเท่านั้นที่ติดตามตนไปในทุกสถานและเป็นที่พึ่งได้ ตลอดไป

คติธรรมที่เกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศลศพลีว่าเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความตาย ที่ได้ประพฤติปฏิบัติมาจนปัจจุบัน ก็มีบางสิ่งบางอย่างที่ศูนย์หายไปตั้งแต่อดีตนั้นอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่ มีพ่อ แม่ ลูก ปู่ ย่า ตา ยาย ในการดำรงชีวิต เป็นสังคมถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน มีความสามัคคีช่วยเหลือเอื้ออาทรอยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนด้วยความสันติสุข พระพุทธศาสนาได้แทรกซึมลึกเข้าไปมีอิทธิพลในจิตใจ จนเป็นแรงบันดาลใจให้สร้างสรรค์ศิลปะและก่อให้เกิดวัฒนธรรมพื้นบ้าน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ขึ้นเป็นอย่างมาก ทำให้คนในชุมชนมีค่านิยมและอุปนิสัยเฉพาะตัว แตกต่างจากภาคอื่น ๆ ของไทย หลักฐานทางด้านวัตถุที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของพระพุทธศาสนามีอยู่มากมาย เช่น ศิลปวัตถุโบราณทางศาสนาเป็นต้นนอกจากนี้พระพุทธศาสนายังมีส่วนให้เกิดวรรณกรรม ขึ้นในท้องถิ่นมากมาย ได้รับอิทธิพลรูปแบบมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

คติธรรมที่เกี่ยวกับประเพณีงานบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา มีลักษณะที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑) เป็นคติธรรมที่ได้มาจากบรรพบุรุษ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับแนวการปฏิบัติในรูปแบบของพิธีกรรม ประเพณีและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนในชุมชนตำบลกลันทา

๒) เป็นกรอบแนวทางการปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพให้ถูกต้องและดีงามที่ได้ศึกษาและเข้าใจคติธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาจากการถ่ายทอดจากประเพณีและวิธีการปฏิบัติ โดยการบอกเล่า จากปากต่อปาก และผูกไว้เป็นคติธรรม เป็นการถ่ายทอดส่วนใหญ่เป็นแบบ “มุขปาฐะ”

จากการวิเคราะห์คติธรรมจากในประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพได้พบว่า มีการอิงหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาประกอบเข้าไว้ ที่บ่งบอกถึงความเชื่อในเรื่องของบาป บุญ ความกตัญญูจึงมีประเพณีในการทำบุญอุทิศให้กับผู้ที่ตายไปแล้ว เนื่องจากได้รับอิทธิพลของหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ทำให้ประเพณี ตลอดจนคติธรรมยังคงอยู่และมีการสืบทอดต่อ ๆ มา

ในด้านความนิยม คติธรรมถือว่าเป็นคำสอนที่ทรงคุณค่าอันประเสริฐ ที่มีสาระสำคัญและประโยชน์ยิ่งแก่ชาวพุทธทั้งหลาย ที่ยึดถือสืบทอดปฏิบัติเกี่ยวกับประเพณีความตายมาจนปัจจุบันที่ได้ยึดหลักธรรมเป็นเครื่องเหนี่ยวจิตใจ เป็นคติธรรมคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนา ที่มุ่งสอนให้ผู้คนมุ่งละความชั่ว ทำความดี และทำจิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสเบิกบานทำให้สังคมเกิดความสงบสุขและพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า จากการสืบทอดในรูปของมุขปาฐะที่จำกันมาสืบทอดกันมา จึงทำให้คติธรรมเป็นมรดกตกทอดถึงคนรุ่นหลัง เพื่อที่จะได้ศึกษาถึงภูมิปัญญาอันเลิศของบรรพบุรุษและรักษาไว้อย่างยั่งยืนต่อไป

จากการวิเคราะห์คติธรรมจากประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา พบว่าในการจัดงานศพของชุมชนตำบลกลันทาในปัจจุบัน มีสิ่งที่น่ายกย่องสรรเสริญ คือ ไม่มีการดื่มสุรา และเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ที่ทำให้เกิดการเมเมา นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีงาม แต่มีบางอย่างไม่ควรมีในงานนี้ คือ การเล่นเกมพนันต่าง ๆ และการจะจัดงานเน้นในเรื่องการได้ซึ่งกำไล ขาดทุน (เชิงธุรกิจ) เป็นต้น ในการบำเพ็ญกุศลศพ ตามพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายหลัก ๓ ประการ คือ

๑. เพื่อรวมญาติ คือ เปิดโอกาสให้ญาติมิตรที่มีชีวิตอยู่ ได้ทำหน้าที่โดยการแสดงน้ำใจน้ำใจต่อคนตาย ไปด้วยการมาร่วมกันแสดงความรัก ความรับผิดชอบ ด้วยการชวนชวาย ทำหน้าที่ของตน

ให้เหมาะสมกับฐานะที่ตนจะพึงปฏิบัติต่อคนตาย เพราะถือว่าการตายเป็นการจากกันครั้งสุดท้าย จึงเป็นการรวมญาติกันเพื่อทำความดีอุทิศให้แก่คนตาย

๒. ประกาศความดี คือความดีของคนตาย และความดีของคนเป็น ความดีของคนตายหรือศพนั้นจะมีมากน้อยแค่ไหนก็ขึ้นกับคนตายในขณะที่เขามีชีวิตอยู่ เขาได้ทำความดีไว้มากน้อยแค่ไหน คนที่จะรู้ชัดถนัดใจก็คือ ญาติมิตรผู้ใกล้ชิดกับเขานั้นเอง ให้รู้จักหน้าที่มีความกตัญญูกตเวทิต์

๓. พิธีบำเพ็ญกุศล คือทำบุญ เพื่ออุทิศบุญกุศลให้คนตาย จะเกิดขึ้นก็ต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง ทำบุญหรือทำความดีอย่างเหมาะสม เพราะเราจะแสดงความดีต่อศพ เช่นจะให้อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัยอุปกรณ์ของใช้ ตลอดจนยารักษาโรค ก็ไม่มีประโยชน์ต่อศพแล้ว จึงมีข้อปฏิบัติของญาติที่มีชีวิตอยู่ ว่าต้องทำบุญแล้วอุทิศบุญนั้นให้คนตาย เพราะบุญเท่านั้นที่พึงเป็นที่อาศัยเป็นที่ต้องการของคนที่ยาไปสู่ปรโลก เหตุฉะนั้นคนที่ไปงานศพต้องตั้งใจทำบุญให้ได้เพื่อสนองความต้องการของคนตาย และเพื่อปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง การทำบุญในการบำเพ็ญกุศลศพ คือ การปฏิบัติตามหลักการทำบุญ ๓ ประการคือ การให้ทาน การสมาทานรักษาศีล และการเจริญภาวนา ตั้งใจประกอบพิธีกรรมในขณะที่พระสวดก็ตั้งใจฟังสวด ในขณะพระเทศน์ก็ตั้งใจฟังพระเทศน์ เพราะถ้าตั้งใจประกอบพิธีตามหลักศาสนาจริงๆ แล้วบุญทั้ง ๓ ประการก็จะเกิดมีแก่ทุกคนที่ร่วมพิธี ทานก็ได้ ให้ศีลก็รักษา ภาวนาก็เจริญ นี่แหละคือการทำบุญในงานศพ

๕.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. เปรียบเทียบรูปแบบการปฏิบัติที่เกี่ยวกับพิธีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา อำเภอบึงบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์กับภาคอื่น ๆ

๒. ศึกษาเปรียบเทียบคตินิยมที่เกี่ยวกับประเพณีการบำเพ็ญกุศลศพของชุมชนตำบลกลันทา อำเภอบึงบุรีรัมย์ จังหวัดบุรีรัมย์ ว่ามีข้อปฏิบัติของชุมชน เขมร ลาว กวยหรือส่วยที่อาศัยอยู่ในเขตใกล้เคียงว่ามีความเหมือนหรือมีความแตกต่างกันอย่างไร